

طراحی سنجۀ اندازه‌گیری کیفیت در فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی در آموزش عالی

حسین گرجی‌پور

دکتری مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

علی اصغری صارم*

استادیار گروه مدیریت، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۳۱

دریافت: ۱۳۹۸/۰۵/۰۷

چکیده: بدون اندازه‌گیری امر تحت حکمرانی، سخن راندن از بهبود اگر گزاف نباشد، موضوعی به شدت دشوار است. خط‌مشی‌گذاری عمومی، ابزار دولت‌ها در حکمرانی بر عرصه‌های مختلف جامعه است. خط‌مشی‌های عمومی که در راستای حل مسائل و برآورده کردن حوائج عامه تدوین و پیاده‌سازی می‌شوند، تنها در صورتی می‌توانند هدف غایی خود مبنی بر منفعت عمومی را محقق کنند که در فرایند مسئله‌شناسی، تدوین، اجرا و ارزشیابی، از کیفیت مطلوب برخوردار باشند. آگاهی از میزان کیفیت خط‌مشی‌های عمومی در هر یک از مراحل مذکور، نیازمند ابزار و سنجه‌های اندازه‌گیری دقیق و معتبر است. با مسلح بودن دولت‌ها به ابزار و سنجۀ اندازه‌گیری کیفیت خط‌مشی‌های عمومی، آگاهی از وضع موجود و حرکت به سمت وضع مطلوب، تسهیل خواهد شد. اهمیت این امر، هنگامی که سخن از عرصۀ فرهنگی جامعه باشد، دوچندان خواهد بود. در این پژوهش، با مبنا قرار دادن الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی و با استفاده از روش‌شناسی ده مرحله‌ای ساخت سنجۀ اندازه‌گیری راتری و جونز (۲۰۰۷) و نظرخواهی از ۱۰ خبرۀ فعال حوزه فرهنگی، اقدام به طراحی سنجۀ اندازه‌گیری کیفیت خط‌مشی‌های فرهنگی در قالب پرسشنامه شده است. سنجۀ طراحی شده در قالب تعداد ۵۵ سؤال، امکان سنجش کیفیت خط‌مشی‌های فرهنگی در پنج بُعد مسئله‌شناسی، راه‌حل‌گزینی، مشروعیت‌دهی، اجرا و ارزیابی را فراهم کرده است. بُعد مسئله‌شناسی، دارای مؤلفه‌ای به نام تعالی فرهنگی با چهار شاخص: تعمیق باورهای دینی و ارزشی، رشد اجتماعی، هویت‌بخشی و بصیرت‌افزایی است. بُعد مشروعیت‌دهی، دارای مؤلفه‌ای به نام پشتیبانی فرهنگی با دو شاخص: اقباع‌پذیری و حمایت قانونی است. مؤلفه‌های بُعد اجرا در خط‌مشی‌گذاری فرهنگی عبارتند از: بسترسازی نرم با شاخص‌هایی از قبیل تعهد و توانمندی مجریان، نهایتاً در بُعد ارزیابی، مؤلفه‌ای به نام نظارت هوشمند فرهنگی با شاخص‌هایی از قبیل نظارت هدفمند، مستمر و واقع‌نگر وجود دارد.

واژگان کلیدی: آموزش عالی، فرایند خط‌مشی‌گذاری، خط‌مشی فرهنگی، کیفیت، اندازه‌گیری.

۱. مقدمه و بیان مسئله

دولت‌ها به عنوان تشکیلاتی هستند که قدرت را به منظور ارائه خدمات عمومی که تأمین‌کننده منافع عمومی باشند، اعمال می‌کنند (منصوریان و شیبانی، ۱۳۹۵). ابزار دولت‌ها در این راستا، خط‌مشی‌گذاری عمومی است. غایت خط‌مشی‌های عمومی، به عنوان ابزار حکمرانی دولت‌ها، رفع مسائل و حوائج عامه و تحقق منفعت عمومی است. منفعت عمومی از مفاهیم محوری در حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی است و در بحث ارزشیابی کیفیت عملکرد دولت، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۷). تحقق کیفیت خط‌مشی‌های عمومی از حیث میزان تحقق منفعت عمومی در عرصه فرهنگی، نسبت به سایر عرصه‌های حکمرانی، از پیچیدگی و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این پیچیدگی و اهمیت، این پیام را به دنبال دارد که اندازه‌گیری اثربخشی و کیفیت خط‌مشی‌های مرتبط با آن، نیازمند برخورداری از ابزار مناسبی است تا از طریق آن، میزان تحقق منفعت عمومی در عرصه فرهنگ جامعه فراهم شود. با توجه به گستردگی انتظارات و اهداف و وقوع مسائل در حوزه فرهنگ، تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ها و اقدامات مرتبط با آن، تحت عنوانی به نام «خط‌مشی‌گذاری فرهنگی» شناخته می‌شود که بر اساس مدل فرایندی خط‌مشی‌گذاری عمومی، شامل مراحل به شرح شناخت و درک مسئله، تهیه و تدوین خط‌مشی، مشروعیت‌بخشی به خط‌مشی، اجرا و ارزیابی است (شریف‌زاده و الوانی، ۱۳۹۰: ۲۲).

خط‌مشی‌گذاری فرهنگی در پیشرفت جامعه نقش مؤثری دارد؛ به نحوی که تحقق اهداف پیشرفت و توسعه، وابستگی مستقیمی به محتوای خط‌مشی نهادهای مؤثر فرهنگی آن جامعه دارد. حوزه آموزش عالی با توجه به نقش‌های جدیدی همچون مشارکت پررنگ در فرایندهای اجتماعی و پاسخ‌گویی در توسعه همه‌جانبه جوامع، به عنوان محلی برای تالاقی فرهنگ و دانش و نهادی بسیار مؤثر در مقوله فرهنگ، شناخته می‌شود (دلانتی، ۲۰۰۱^۱، به نقل از زارع بنادکوک، ۱۳۹۷). بر این اساس، اندازه‌گیری کیفیت و اثربخشی خط‌مشی‌های فرهنگی در حوزه آموزش عالی، نقش مهمی در راه پیشرفت و تعالی فرهنگی جامعه ایفا می‌کند. این سؤال که از چه راهی امکان اندازه‌گیری اثربخشی و کیفیت خط‌مشی وجود دارد، به عنوان یک دغدغه مهم به شمار می‌رود؛ زیرا عرصه خط‌مشی‌گذاری عمومی، نیازمند فرایندی نظام‌مند و هدفمند برای تولید داده‌های مناسب و معتبر، پردازش آنها و تبدیل آنها به دانش کاربردی است (دانائی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۰). دستیابی به موفقیت از طریق خط‌مشی در باور بسیاری از مردم در اجرای موفق خط‌مشی حاصل می‌شود و این در حالی است که در زنجیره فرایندی خط‌مشی‌گذاری، توجه و پرداختن به هر مرحله

از شروع تا پایان فرایند، در بررسی میزان اثرگذاری و کیفیت مطلوب موردانتظار از خطمشی، مؤثر است.

مسئله نظری پژوهش حاضر، فقدان وجود ابزاری کارآمد و جامع پیرامون اندازه‌گیری اثربخشی و کیفیت خطمشی‌گذاری فرهنگی بر اساس الگوی فرایندی است. بنابراین، در این پژوهش به طراحی و ارائه ابزار اندازه‌گیری خطمشی فرهنگی در قالب الگوی فرایندی خطمشی‌گذاری فرهنگی پرداخته خواهد شد. اهمیت و ضرورت پژوهش در آن است که برخورداری از ابزاری دقیق و کارآمد برای اندازه‌گیری وضعیت موجود تمام مراحل فرایند خطمشی‌گذاری فرهنگی، امکان تشخیص و حرکت به سمت جبران خطاها و اشتباهات را فراهم می‌کند. بدیهی است که بررسی شکاف بین وضعیت موجود با وضعیت مطلوب فرایند خطمشی‌گذاری فرهنگی، نیازمند ابزار اندازه‌گیری مناسب بر طبق مؤلفه‌ها و شاخص‌های خطمشی‌گذاری مطلوب است تا از آن طریق، امکان تحلیل شکاف بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب و ارائه راهبرد مناسب برای ادامه، اصلاح و یا خاتمه خطمشی (دانائی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۴)، فراهم آید. این پژوهش به دنبال آن است تا سنجش‌های مرتبط با هر یک از شاخص‌های استخراجی مبتنی بر وضعیت مطلوب استخراج شده از مطالعات گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸)، را به عنوان ابزاری برای اندازه‌گیری کیفیت در فرایند خطمشی فرهنگی مشخص کند. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از: ابزار اندازه‌گیری کیفیت فرایند خطمشی‌گذاری فرهنگی در مسئله‌شناسی، تهیه و تدوین، اجرا و ارزیابی خطمشی‌های فرهنگی دارای چه سنجش‌هایی است؟

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱. خطمشی‌گذاری فرهنگی

فرهنگ را در قلب مسائل مربوط با زندگی بشری و جامعه مدنی در بسیاری از کشورها می‌دانند که نیازمند راهبری در قاموس خطمشی‌گذاری فرهنگی است (Pratt, 2005). بر پایه تعاریف و مفاهیم، خطمشی‌گذاری ارتباط مستقیم با پیدایش و شکل‌گیری مسائل دارد و بر این اساس در هر حوزه عمومی که جامعه درگیر آن است، امکان وقوع مسئله و تصمیم‌گیری برای حل مسئله وجود دارد. خطمشی‌های عمومی به معنای خواست و انتظارات بخش عمومی جامعه است که در واقع به نوعی معرف نوع سیاست و فعالیت در بخش‌های مختلفی از جمله اقتصاد، سیاست، فرهنگ و دانش و مسائل عمده اجتماعی است. بر همین مبنای توجه به گستردگی انتظارات و وقوع مسائل در بخش‌های مختلف و عمومی جامعه، خطمشی‌گذاری متناسب با نوع مسئله و حوزه عمومی آن در جامعه، نام مختص به خود را می‌گیرد. به عبارتی، ورود به عرصه مسائل

اقتصادی و پاسخ‌گویی به مسائل آن از طریق طراحی و تدوین و در نهایت اجرا و ارزیابی خط‌مشی‌های مرتبط با آن مسائل را تحت عنوان خط‌مشی‌گذاری اقتصادی معرفی می‌کنند و با همین رویکرد، توجه و پرداختن به مسائل و مشکلات یا حتی پرداختن به یک حوزه عمومی جدای از بروز مشکلات و طراحی و ارائه راه‌حل‌های برای آنها به مثابه خط‌مشی‌گذاری شناخته می‌شود.

در میان عناصر تشکیل‌دهنده فضای عمومی جامعه، وجود و بروز عنصر مهم و اثرگذاری به نام فرهنگ، تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ها و اقدامات مرتبط با این بخش را تحت عنوانی به نام «خط‌مشی‌گذاری فرهنگی» معرفی می‌کند. Mulcahy (۲۰۰۶) خط‌مشی فرهنگی را، دربرگیرنده استراتژی‌ها و اقدامات دولت می‌داند که منجر به عرضه، نشر، بازاریابی و مصرف محصولات و خدمات فرهنگی می‌شود. با توجه به نقش توسعه فرهنگی در توسعه پایدار اجتماعی، خط‌مشی فرهنگی به عنوان عنصری مسلط بر روابط اجتماعی، نقش بسیار مهمی در جامعه ایفا می‌کند (حسین‌لی، ۱۳۷۹: ۲)، که خود تحت تأثیر اخلاق و آموزه‌های دینی و اعتقادی است (Haynes, 2015). تعریف و مفاهیم خط‌مشی‌گذاری از منظر افراد و صاحب‌نظران علمی در دانش‌های مختلف، متفاوت است؛ به طوری که یک فرهنگ‌شناس ممکن است خط‌مشی فرهنگی را مجموعه پیچیده‌ای از فعالیت‌های گوناگون بداند که به گونه‌ای ارگانیک و نظام‌مند و در یک ساختار پیچیده با هم در ارتباط هستند (پهلوان، ۱۳۸۲: ۲۸۷).

بر همین اساس خط‌مشی‌گذاری فرهنگی با زمینه‌های مختلفی از جمله میراث فرهنگی، موزه‌ها، کتابخانه‌ها، هنرهای تجسمی و هنرهای نمایشی و... در ارتباط باشد. به عبارتی این بدان معناست که خط‌مشی‌گذاری فرهنگی به دنبال حل مسائل و مشکلاتی از قبیل مسائل مالی و بودجه در حوزه فرهنگ، کمبود منابع انسانی متخصص، مشکلات ناشی از درخواست‌های مردم برای برخورداری از خدمات و کالای فرهنگی مانند دسترسی به مطبوعات، رسانه‌ها، کتابخانه‌ها و فضاهای فرهنگی و... است. به تعبیر بهتر، خط‌مشی‌گذاری فرهنگی به بیرونی‌ترین سطح از فرهنگ اشاره دارد. اما از دیدگاه علم، خط‌مشی‌گذاری، خط‌مشی فرهنگی، به خصوص خط‌مشی‌گذاری در عرصه آموزش عالی (Tan, 2012) مقوله‌ای دارای اهمیت راهبردی است که بر کلیه زمینه‌های توسعه پایدار اثرگذار است و در واقع بخش اساسی در هر نوع خط‌مشی‌گذاری برای توسعه پایدار است (اشتریان، ۱۳۸۲: ۱۰). به عبارت دیگر، خط‌مشی‌گذاری فرهنگی مفهومی فراتر از خط‌مشی‌گذاری برای اموری مانند فیلم، کتاب، هنر، میراث فرهنگی و... دارد.

با توجه به اینکه از آنها می‌توان به عنوان ابزاری برای انحطاط یا تعالی فرهنگی جامعه استفاده نمود، ولیکن نگاه عمیق‌تر به مقوله خط‌مشی‌گذاری فرهنگی، توجه و همت برای تعالی

باورها، ارزش‌ها و رفتارهای افراد جامعه از طریق پیاده‌سازی تعالیم انسان‌ساز و آبادکننده زندگی بشری است.

۲-۲. کیفیت خطامشی

تعریف کیفیت به دلیل ذهنی بودن، اغلب پیچیده و سنجش آن دشوار است و این موضوع به سبب دو مفهوم مطلق و نسبی در بیان و تعریف کیفیت است. به عنوان یک مفهوم مطلق، کیفیت شامل چیزهای است که نشان‌دهنده بالاترین استاندارد ممکن بوده و قابل برتری رقابتی نیست؛ چراکه برای دارندگان آنها، ارزشمند و حامل اعتبار است. اما در مفهوم نسبی، کیفیت به عنوان چیزی نشئت گرفته از محصول و خدمات است. که در این تعریف، کیفیت، میزان مطابقت با هدف است (ادوارد، ۱۳۸۰: ۶). کیفیت مفهومی پیچیده است که ابعاد متفاوتی دارد و مفهوم آن با توجه به ذهنیت افراد تغییر می‌کند (Shields, 1999).

مفاهیمی همچون شایستگی، ارزش و ویژگی خطامشی، با مفهوم کیفیت خطامشی گره خورده است. اسکریون^۱ (۱۹۹۳)، به نقل از دانائی فرد و همکاران، (۱۳۹۴)، شایستگی را یک ارزش ذاتی تعریف می‌کند و آن را با خوب بودن و کارآمدی ذاتی پدیده مورد ارزیابی مرتبط می‌داند. بررسی کیفیت خطامشی از منظر مفهوم شایستگی، به معنای تعیین شاخص‌ها و معیارهایی برای نشان دادن برتری یک خطامشی است. مفهوم ارزش در خطامشی، فراتر از خوب بودن ذاتی خطامشی است و به معنای اثر گسترده خطامشی از لحاظ هزینه، ریسک و منافع است که این ارزش‌ها توسط خطامشی‌گذار یا جامعه تعریف می‌شود. توضیح تفصیلی ویژگی‌های خطامشی به معنی کیفیت خطامشی است و بر مبنای این تعریف، مفهوم کیفیت خطامشی بر ظرافت و موشکافی ذاتی خطامشی اشاره دارد که ارزیاب خطامشی بایستی تحقق هدف، بهره‌وری، موفقیت و اثربخشی خطامشی را به عنوان کیفیت خطامشی بداند (stake, 2003).

دانائی فرد و همکاران (۱۳۹۷)، کیفیت در نظام خطامشی گذاری عمومی را به معنای «طراحی و تدوین و اجرای خطامشی عمومی مطابق با تقاضاها و استانداردهای مورد توافق» در نظر می‌گیرند. در نظام خطامشی گذاری عموم، اندازه‌گیری کیفیت خطامشی‌های عمومی به دلیل گوناگونی متغیرهای اثرگذار بر آن از پیچیدگی زیادی برخوردار است. بررسی و مطالعه میزان اثربخشی، کارایی و همچنین اندازه‌گیری کیفیت خطامشی در قالب مفهومی به نام ارزشیابی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است؛ به طوری که برخی ارزیابی را قضاوتی نظام‌مند درباره خطامشی دانسته‌اند (Mark et al., 2006) و مفاهیمی همچون ارزیابی آینده‌نگر در زمان تدوین،

1. Scriven

ارزیابی حین اجرا، ارزیابی گذشته‌نگر پس از اتمام اجرای خطمشی (Miles et al., 2006)، تحت مفاهیم مشترکی به نام‌های سنجش، پایش، کنترل، نظارت و قضاوت مورد اهتمام پژوهشگران بوده است. در طی سال‌ها طراحی و توسعه مدل‌های ارزیابی، محور اصلی مطالعات ارزیابی خطمشی‌ها بوده است. برخی آنها را «نظریه» نامیده‌اند؛ در حالی که آنها ویژگی‌های یک نظریه را ندارند (Aikin, 2004). برخی دیگر نیز از «رهیافت» استفاده کرده‌اند تا قالب وسیع‌تری نسبت به مدل برای بیان ایده ارزیابی داشته باشند (Stufflebeam, 2000). مروری کوتاه بر گونه‌شناسی مدل‌ها و روش‌های ارزشیابی خطمشی در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱. گونه‌شناسی کوتاه الگوهای رایج ارزیابی کیفیت خطمشی عمومی (واعظی و محمدی، ۱۳۹۶)

الگوها	ایده و تمرکز اصلی	روش	کانون توجه سنجش
هدف‌گرا	تعیین اهداف و بررسی میزان تحقق اهداف از پیش تعیین شده	مطالعات قیاسی (مقایسه با استانداردها، مقایسه با میانگین‌ها)	نتایج خطمشی
حسابرسی نتایج	پیشگیری از اتلاف بودجه و گره زدن پرداخت‌ها به تحقق اهداف توسط نهادها	تعیین استانداردهای موفقیت - شکست، مدیریت نتیجه‌گرا، حسابرسی‌های رعایت رویه و عملکرد	نتایج خطمشی
موارد موافق	کمک به مدیران با گردآوری اطلاعات ساده، سریع و کم‌هزینه درباره پیشرفت برنامه برای تجدیدنظر اندیشیده شده در خطمشی با تمرکز بر شناسایی و قیاس فعالیت‌های موفق به منظور شناسایی عوامل موفقیت	پیمایش کل مخاطبان برای پیدا کردن افراد موفق و ناموفق، مصاحبه ساختاریافته با مطلعان کلیدی	نظارت و پایش خطمشی
اطلاعات‌گرا	اجرای پیامدهای بهتر با تمرکز مدیران اجرایی بر فرایندها، طراحی یک پایگاه داده برای جمع‌آوری مستمر اطلاعات فعالیت‌های خطمشی برای پایش دقیق	نظام اطلاعات رایانه‌محور، تحلیل سیستمی، تحلیل مسیر بحرانی، سیستم بودجه‌ریزی عملیاتی	نظارت و پایش خطمشی
هزینه‌مبنا	قضاوت درباره بهره‌وری خطمشی با مقایسه هزینه و فایده خطمشی	تحلیل‌های هزینه به ورودی، هزینه به اثربخشی، هزینه به فایده، هزینه به مطلوبیت	نتایج و پیامدهای خطمشی
خبره‌گرا	تأکید بر توصیف و تحلیل عمیق شایستگی خطمشی از خلال نظرهای منتقدان خبره برای استفاده نظام‌مند از تجربه‌های گذشته و شهود خبرگان	نقد ارزیابی فنی تخصصی خبرگان	نتایج و پیامدهای خطمشی

جدول ۱ (ادامه)

الگوها	ایده و تمرکز اصلی	روش	کانون توجه سنجش
محکمه‌ای	قضاوت درباره توفیق خطمشی بر مبنای نظر موافق و مخالف ضمن کسب اطمینان از ارائه شواهد متوازن درباره قوت‌ها و ضعف‌های خطمشی	انواع روش‌های کمی و کیفی توسط دو گروه ارزیاب موافق و مخالف	نتایج و پیامدهای خطمشی
مشتری‌گرا	تمرکز بر رفاه مصرف‌کننده خطمشی	ارزیابی فارغ از اهداف، چک‌لیست خدمات گیرندگان	نتایج و پیامدهای خطمشی
ساختارگرا	قرار دادن ذی‌نفعان در مرکز ارزیابی، ضمن انکار وجود هرگونه واقعیت و استاندارد عینی و مشخص، تأکید بر اصالت فرایندهای اجتماعی در ارزیابی	روش‌های تحقیق کیفی با محور مذاکره، هرمنوتیک، دیالکتیک	تعامل خطمشی
تصمیم‌گرا	تمرکز ارزیابی بر تصمیمات به‌جای اهداف به‌منظور کمک به مجریان خطمشی با هدف تأمین اطلاعات و دانش ارزشمند برای مجریان، ضمن درگیر کردن آنها در ارزیابی‌ها برای تصمیم‌گیری	ایجاد هیئت مشورتی از همه اعضا مانند مجریان، سیاست‌گذاران، کارکنان، بهره‌وران...	تعامل و پیامد خطمشی
مطلوبیت‌گرا	تأکید بر سودمندی نتایج برای گروه مدنظر و برآوردن نیاز کاربران یا نگرش عمل‌گرایانه و مقید نبودن به فلسفه و متدولوژی یا هدف اجتماعی خاص	تحلیل ذی‌نفعان، تشکیل کمیته نمایندگان، مجریان و ذی‌نفعان مؤثر در خطمشی‌گذاری	تعامل خطمشی

۲-۳. پیشینه تجربی

موضوع روش‌ها و ابزار اندازه‌گیری، یکی از بحث‌برانگیزترین مسائل در حوزه کیفیت خطمشی محسوب می‌شود که ریشه بسیاری از ابهامات و پیچیدگی‌هاست (Sahney, 2004). رویکردهای مختلف در معرفی ابزارها و روش‌های اندازه‌گیری کیفیت خطمشی، در قالب روش‌شناختی ارزشیابی خطمشی، به طرح‌ها و روش‌های مختلفی در جهت پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی منجر شده است. با این شرایط، پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه خطمشی‌گذاری فرهنگی در ایران، بیانگر آن است که رویکرد پژوهشگران به مسئله خطمشی‌گذاری فرهنگی به ندرت به سمت و سوی اندازه‌گیری کیفیت خطمشی فرهنگی بوده است. هرچند که در حوزه خطمشی‌گذاری

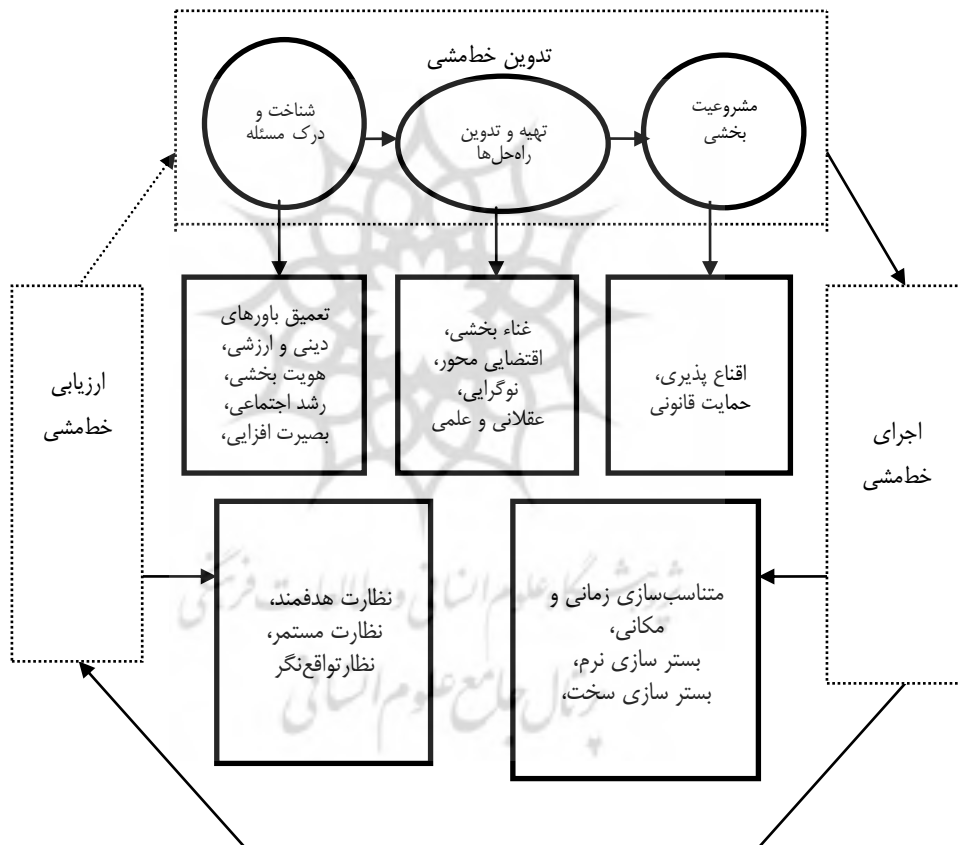
عمومی می‌توان به پژوهش دانائی‌فرد و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان «ارائه الگوی عوامل تأثیرگذار بر ارزشیابی کیفیت خطمشی‌های عمومی ایران»، اشاره کرد که در آن الگویی مفهومی برای ارزشیابی کیفیت خطمشی‌های عمومی بر اساس مدل فرایندی خطمشی‌گذاری ارائه کرده‌اند. همچنین، دانائی‌فرد و همکاران (۱۳۹۷)، با بهبود پژوهش مورد اشاره و با ارائه مدلی، کیفیت خطمشی‌های عمومی را در قالب ابعاد مسئله‌محوری، دغدغه‌عامه، جامعیت و مانعیت (در حوزه تشخیص)، عقلانیت، نوآوری، پویایی، هم‌راستایی (در حوزه تدوین)، قانون‌مندی، مقبولیت و مرجعیت (در حوزه مشروعیت‌بخشی)؛ کارایی، اثربخشی، تعهد عملی بازیگران خطمشی، استفاده از ابزارهای چندگانه (در حوزه اجرا)؛ بهبود و ارتقا، اثر غایی مثبت، شاخص‌مداری و تداوم و استمر (در حوزه ارزشیابی) در محک ارزشیابی قرار داده‌اند، اشاره نمود؛ ولیکن اندازه‌گیری کیفیت خطمشی فرهنگی به عنوان یک خلاء پژوهشی در حوزه خطمشی‌گذاری فرهنگی احساس می‌شود. به طور نمونه، در حوزه خطمشی‌گذاری فرهنگی می‌توان به پژوهش‌های الوانی و همکاران (۱۳۹۳)، با عنوان فرهنگ و خطمشی‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران که نتیجه آن نشان می‌دهد که خطمشی‌ها باید طوری تدوین، اجرا و ارزیابی شوند که منافاتی با ارزش‌های حاکم نداشته باشند، و خطمشی‌گذاران باید الگویی برای فرهنگ طراحی و مهندسی کنند که مؤلفه‌های آن برگرفته از اسلام ناب و در راستای فرهنگ ملی باشد. پژوهش مشبکی و خادمی (۱۳۸۷)، با عنوان «بررسی آسیب‌شناسانه سیاست‌ها و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی ایران بعد از انقلاب اسلامی» و پژوهش مقتدایی و ازغندی (۱۳۹۴)، با عنوان «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران»، به بررسی آسیب‌های فرایند خطمشی‌گذاری پرداخته‌اند. این موضوع، در حالی است که در میان پژوهش‌های مرتبط با خطمشی‌گذاری فرهنگی در ایران، گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «الگوی ارزشیابی فرایند خطمشی‌گذاری فرهنگی با رویکرد مطالعه کیفی اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، به طور ویژه به معرفی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های وضعیت مطلوب خطمشی فرهنگی بر مبنای مدل فرایندی در خطمشی‌گذاری پرداخته‌اند که تمایز پژوهش مذکور با نتایج پژوهش دانائی‌فرد و همکاران (۱۳۹۷) در آن است که ابزار ارائه شده در این پژوهش، مختص حوزه خطمشی‌های فرهنگی است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

وجود نظام ارزشیابی ضرورتی مهم برای سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی به منظور اندازه‌گیری کیفیت خطمشی فرهنگی در جامعه است. با توجه به گستردگی الگوهای ارزشیابی، نمی‌توان

الگوی جهان‌شمول و جامعی که در همه حوزه‌ها به عنوان معیار اندازه‌گیری کیفیت باشد، معرفی کرد (واعظی و همکاران ۱۳۹۴). با این وجود تدوین شاخص‌های برتری در هر حوزه از جمله فرهنگ، می‌تواند زمینه‌ساز الگوی مطلوب و مناسب برای ارزشیابی باشد. گرجی پور و همکاران (۱۳۹۸)، با هدف ترسیم الگوی مطلوب ارزشیابی فرایند خطمشی گذاری فرهنگی، شاخص‌های مطلوبیت در هر مرحله را با تکیه بر اسناد فرهنگی به صورت جداگانه مورد بررسی قرار دادند و مؤلفه‌ها و شاخص‌های وضعیت مطلوب در هر مرحله را مشخص کردند که در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. شاخص‌های مطلوبیت الگوی ارزشیابی در فرایند خطمشی گذاری فرهنگی

گرچی پور و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش خود از روش تحلیل مضمون بر پایه رویکرد سه مرحله‌ای ارائه شده توسط (King, 2010) استفاده کردند که در مرحله نخست آن به مطالعه و استخراج بخش‌های مختلف متن و تعریف کدهای توصیفی پرداخته شده است؛ و در مرحله دوم، کدهای توصیفی استخراج شده بر اساس سؤالات تحقیق و حوزه مطالعاتی دسته‌بندی شده‌اند؛ و در نهایت در مرحله سوم، مضامین کلیدی برای مجموع داده‌ها به عنوان کل از طریق نگرستن به کدهای تفسیری از منظر نظری و یا عملی تحقیق شناسایی و یکپارچه‌سازی گردیده است و نهایتاً شبکه‌ای برای نشان دادن روابط بین سطوح مختلف و مضامین شناخته شده ترسیم شده است.

پژوهش حاضر که در واقع ادامه و مکمل پژوهش مذکور است، از نظر هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی است که برای ارائه ابزار اندازه‌گیری کیفیت خط‌مشی‌های فرهنگی، از مدل ارائه شده توسط گرچی پور و همکاران (۱۳۹۸) استفاده کرده است که در آن، با بررسی کیفی سه سند «نقشه مهندسی فرهنگی کشور»، فصل مرتبط با فرهنگ سند «چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴» و سند «اسلامی‌شدن دانشگاه‌های کشور»، با بهره‌مندی از روش تحلیل مضمون، الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی با رویکرد مطالعه کیفی اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی ایران استخراج شده است. شاخص‌های مطلوبیت در هر مرحله از فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی را در قالب پنج دسته؛ ۱. مرحله شناخت و درک مسئله شامل بصیرت‌افزایی، رشد اجتماعی، هویت‌بخشی و تعمیق اصول و معارف دینی؛ ۲. مرحله تهیه و تدوین راه‌حل‌ها شامل غناء بخشی، نوگرایی، اقتضانگری و عقلانی علمی؛ ۳. مرحله مشروعیت‌دهی، شامل اقبال‌پذیری و حمایت قانونی؛ ۴. مرحله اجرا شامل متناسب‌سازی زمانی و مکانی، بسترسازی نرم و سخت و ۵. مرحله ارزیابی، شامل نظارت هدفمند، نظارت مستمر و نظارت واقع‌نگر ارائه کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲. نتایج کدگذاری مطالعه کیفی در فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی (گرجی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸)

مفهوم	بُعد	مؤلفه	شاخص مطلوبیت	تشریح شاخص				
خط‌مشی‌گذاری فرهنگی	مسئله‌شناسی	تعالی فرهنگی	هویت بخشی	توجه به مسئله خدامحوری در مقابل مسئله انسان محور				
				توجه به فرهنگ شناخت امام و انتظار فرج و تمسک به امام				
				توجه به عدالت در قالب رفع موانع و تبعیض در فعالیت‌ها و برنامه‌ها				
				پایبندی به ارزش‌های اخلاقی مورد پسند بر مبنای فطریات				
				توجه و پرداختن به مفاخر و الگوهای ملی و تاریخ ملی				
				توجه و پرداختن به مفاخر و الگوهای اسلامی و تاریخ دینی				
				توجه به استقلال علمی و خودباوری علمی در مقابل بیگانه				
				توجه به نشاط و امیدواری در فضای فرهنگی				
				توجه سبک زندگی اسلامی در قالب هنجارهای اجتماعی از قبیل قانونمداری، انضباط اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و...				
				توجه به تربیت عناصر انقلابی بر مبنای ارزش‌های نظام اسلامی				
راه حل‌گزینی	کارآمدی فرهنگی	علم محوری	عقلانیت مداری	توجه به رویکرد علمی در برنامه در جهت قانع شدن مخاطب				
				توجه به تبیین و بیان برنامه مبتنی بر عقلانیت				
				توجه به تناسب ظرفیت‌ها و استعدادها و مخاطبان در برنامه‌های فرهنگی				
				توجه به بالا بردن کیفیت محتوای برنامه‌ها				
				توجه به جدید بودن و مخاطب پسند بودن در قالب برنامه جذاب				
				مشروعیت دهی	پشتیبانی فرهنگی	حمایت قانونی	حمایت قانونی	توجه به سازوکارهای حمایتی از قبیل آئین نامه‌های ستادی و اجرای به عنوان پشتوانه قانونی در برنامه‌ها

جدول ۲ (ادامه)

مفهوم	بُعد	مؤلفه	شاخص مطلوبیت	تشریح شاخص
خط‌مشی‌گذاری فرهنگی	اجرا	بسترسازی نرم فرهنگی	توانمندسازی مجریان	توجه ویژه به بهره‌گیری از صاحب‌نظران و فعالان و اساتید دانشگاهی در برنامه ریزی، تدوین و تعیین راهکارهای فرهنگی (مشارکت نظام‌مند)
			تعمد مجریان	بهبود و تقویت تعهد مجریان
			تعمدسازی مجریان	تقویت مهارت‌های فرهنگی مجریان
		بسترسازی سخت فرهنگی	تأمین منابع	جذب منابع مالی و غیر مالی در اجرا
			حمایت و هم‌افزایی	افزایش توان اجرا از راه مشارکت نهادها
			تسهیم در اجرا	تعیین وظیفه مجریان
	ارزیابی	متناسب‌سازی فرهنگی	جهت‌دهی در اجرا	ایجاد نظم در اجرای برنامه
			اجرای مرحله‌ای	پرهیز از شتابزدگی در اجرا
			نظارت هدفمند	ارزیابی به منظور سنجش اثربخشی و کیفیت برنامه صورت پذیرد.
			نظارت مستمر	ارزیابی برنامه‌ها به صورت مقطعی نباشد بلکه از استمرار در مقاطع زمانی برخوردار باشد.
		نظارت فرهنگی	نظارت واقعی	ارزیابی بر مبنای واقعیت‌ها و به دور از آمارسازی غیر واقعی انجام پذیرد.

در پژوهش به منظور طراحی سنجش جهت اندازه‌گیری کیفیت، با بهره‌گیری از چارچوب پیشنهادی راتری و جونز^۱ (Rattery & Jones, 2007) به منظور ساخت و اعتباریابی صوری ابزار اندازه‌گیری کیفیت خط‌مشی‌گذاری فرهنگی اقدام شده است. این دو پژوهشگر در اثر خود با عنوان «عناصر اساسی برای طراحی و تدوین پرسشنامه»^۲ به ارائه چارچوبی برای طراحی پرسشنامه برخوردار از پایایی و روایی می‌پردازند. از نظر آنها، طراحی و تدوین ابزار یا سنجش اندازه‌گیری باید از رویکردی منطقی، نظام‌مند و ساختارمند پیروی کند. برای دستیابی به این هدف، آنها چارچوبی را

1. Rattery & Jones
2. Essential elements of questionnaire design and development

پیشنهاد می‌کنند که به کمک آن می‌توان از روا و پایا بودن پرسشنامه‌هایی که توسط پژوهشگر برای نخستین بار ساخته می‌شوند، اطمینان حاصل کرد. چارچوب پیشنهادی آنها برای تدوین و طراحی سنجه یا پرسشنامه، دارای ۱۰ جزء مشخص است که باید تکلیف پرسشنامه طراحی شده و اقدامات پژوهشگر در مورد هر یک از این ۱۰ مورد مشخص شود. همچنین در چارچوب آنها، مورد دیگری با عنوان «بازنگری پرسشنامه» وجود دارد که مربوط به به‌کارگیری پرسشنامه در زمینه‌هایی غیر از زمینه‌ای است که برای نخستین بار طراحی شده است. همچنین این مورد، به بازنگری و بازبینی پرسشنامه پس از اجرای آن در مجموعه مستقلی از داده‌ها اشاره دارد که در واقع نشان‌دهنده آخرین نسخه موجود از پرسشنامه است که در میان نمونه آماری پژوهش موردنظر، توزیع خواهد شد. در این پژوهش، به منظور طراحی گویه‌های اندازه‌گیری سنجه کیفیت خطمشی‌گذاری فرهنگی بر مبنای مدل مبنای این پژوهش، شاخص‌های مدل در اختیار ۱۰ خبره فرهنگی به منظور ارتقای روایی ابزار طراحی شده، قرار گرفت که افراد مذکور متشکل از ۲ نفر از تصمیم‌گیران فرهنگی کشور، ۴ نفر از اساتید و فعالان فرهنگی حوزه و دانشگاه، و ۴ نفر از معاونان و مسئولان اجرایی فرهنگی در آموزش عالی است.

جدول ۳. چارچوب پیشنهادی مراحل تدوین ابزار اندازه‌گیری راتری و جونز (۲۰۰۷)

اجزا	توضیح
هدف غایی	هدف سنجه چیست؟
سؤال‌های پژوهش	سنجه برای پاسخ به چه سؤالی در پژوهش طراحی می‌شود؟
مقیاس و فرمت پاسخگویی به سؤال‌ها	از چه مقیاسی برای سنجش در سنجه استفاده می‌شود و شکل پاسخ‌دهی به سؤال‌های سنجه چگونه است؟
ایجاد گویه‌های پرسشنامه	گویه‌ها یا سؤال‌های سنجه چگونه طراحی شده‌اند؟
اجرای آزمایشی گویه‌ها	پیش‌آزمون سنجه چگونه و در کجا انجام شد؟
اصلاحات انجام شده بر اساس تحلیل گویه‌ها یا سایر فنون	چه اصلاحاتی پس از پیش‌آزمون بر سنجه مترتب شد؟
تحلیل مؤلفه‌های اصلی	نتیجه تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای سنجه چه بود؟
پایایی	چگونه از پایایی سنجه طراحی شده اطمینان حاصل شد؟
روایی	چگونه از روایی سنجه طراحی شده اطمینان حاصل شد؟
تأیید بر مجموعه مستقل از داده‌ها ^۱	محل اجرای سنجه نهایی
بازبینی پرسشنامه	بازبینی سنجه چرا و چگونه انجام شد؟

1. Confirmation on an independent data set

۳-۱ گام‌های عملیاتی در طراحی سنجه

چارچوب پیشنهادی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی مبتنی بر پژوهش گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸)، در اختیار ۱۰ نفر از خبرگان فرهنگی قرار گرفت و بر اساس دیدگاه آنان، سنجه‌ای برای اندازه‌گیری شاخص‌های مطلوبیت طراحی شد. جدول ۴، اقدامات انجام شده برای طراحی سنجه اندازه‌گیری کیفیت خط‌مشی‌گذاری فرهنگی را بر اساس رویکرد راتری و جونز^۱ (۲۰۰۷) بیان می‌کند.

جدول ۴. مراحل تدوین سنجه و اقدامات پژوهشگران

اجزا	توضیح	اقدامات در پژوهش حاضر
هدف غایی	هدف سنجه چیست؟	هدف «سنجه اندازه‌گیری کیفیت فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی»، ایجاد ابزاری برای تعیین وضعیت موجود و مقایسه با وضعیت مطلوب برای تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی کیفیت خط‌مشی‌های فرهنگی است.
سؤال‌های پژوهش	سنجه برای پاسخ به چه سؤال‌ی در پژوهش طراحی می‌شود؟	سنجه مذکور، جهت پاسخ به سؤال اصلی و به طور جداگانه پاسخگویی به سوالات فرعی مطرح در پژوهش طراحی شده است.
مقیاس و فرمت پاسخگویی به سؤال‌ها	از چه مقیاسی برای سنجش در سنجه استفاده می‌شود و شکل پاسخدهی به سؤال‌های سنجه چگونه است؟	سنجه طراحی شده، بر روی مقیاس لیکرت قرار می‌گیرد.
ایجاد گویه‌های پرسشنامه	گویه‌ها یا سؤال‌های سنجه چگونه طراحی شده‌اند؟	برای طراحی گویه‌های سنجه چهار گام طی شد. در گام نخست نتایج مطالعه کیفی در خصوص مولفه‌ها و شاخص‌های مطلوبیت در فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی را احصا کرد (گرجی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸) و در گام دوم، در رابطه با اهمیت هر یک از ویژگی‌های مذکور، نظرسنجی از خبرگان انجام گرفت. در گام سوم، برای هر یک از شاخص‌های مورد تأیید، گویه‌های سنجه طراحی شدند.
اجرای آزمایشی گویه‌ها	پیش‌آزمون سنجه چگونه و در کجا انجام شد؟	این کار و پس از نظرخواهی از ۱۰ خبره فرهنگی درباره روایی صوری و محتوایی گویه‌ها، به علت محدودیت سطح دانشی سازمان‌ها و ارگان‌های مرتبط با فرهنگ، نسبت به مفهوم خط‌مشی‌گذاری فرهنگی، صرفاً در دو دانشگاه به منظور سنجش گویه‌ها در بین مسئولین فرهنگی آن دو نهاد، اجرا شده است.

1. Rattery & Jones

جدول ۴ (ادامه)

اجزا	توضیح	اقدامات در پژوهش حاضر
اصلاحات انجام شده بر اساس تحلیل گویه‌ها یا سایر فنون	چه اصلاحاتی پس از پیش‌آزمون بر سنجه مترتب شد؟	سنجه، اصلاحات خاصی که منجر به حذف گویه‌هایی از آن شود، نداشت. با این وجود، برخی از گویه‌های سنجه، برای سلیس‌تر شدن، مورد بازنگری قرار گرفت.
تحلیل مؤلفه‌های اصلی	نتیجه تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای سنجه چه بود؟	به دلیل محدودیت پژوهشگران در پیمایش سنجه طراحی شده در سطح جامعه آماری وسیع، صرفاً به روایی صوری ابزار بسنده شد.
پایایی	چگونه از پایایی سنجه طراحی شده اطمینان حاصل شد؟	سنجه مذکور بین تعداد ۱۵ پرسشنامه در دو دانشگاه توزیع شد و با استفاده از شاخص آلفای کرباخ، ضریب آلفای بدست آمده ۰/۹۲۳ شده است.
روایی	چگونه از روایی سنجه طراحی شده اطمینان حاصل شد؟	روایی صوری، روایی محتوایی مورد بررسی قرار گرفت و نتایج آن‌ها منجر به حفظ همه گویه‌ها یا سؤال‌های پژوهش شد.
تأیید بر مجموعه مستقل از داده‌ها ^۱	محل اجرای سنجه نهایی	سنجه طراحی شده در تعداد ۵ دانشگاه کشور مورد پیمایش قرار گرفته است که نتایج آن در پژوهش‌های آتی گزارش خواهد شد.
بازبینی پرسشنامه	بازبینی سنجه چرا و چگونه انجام شد؟	این بازبینی برای پژوهش‌های آینده و متناسب با بلوغ سازمان‌ها، به پژوهشگران توصیه می‌شود.

۴. یافته‌ها و نتایج

هدف غایی پژوهش حاضر، ارائه ابزاری جهت سنجش کیفیت خطمشی‌های فرهنگی با استفاده از سنجه‌ای معتبر است. پس از طی گام‌های ذکر شده در جدول ۴ و بر اساس مدل ارزشیابی فرایند خطمشی‌گذاری فرهنگی در پژوهش گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸)، سنجه‌ای با ۵۵ سؤال طراحی شد. جدول ۵، شاخص‌های متناسب با مؤلفه‌ها و ابعاد و مراحل سنجش کیفیت خطمشی‌گذاری فرهنگی را نشان می‌دهد.

جدول ۵. تطبیق سنجه‌ها با شاخص‌های استخراجی

سنجه‌های شاخص در پرسشنامه	شاخص	مفهوم	مؤلفه	فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی
۲-۱		توحید و معارف الهی		
۴-۳	تعمیق باورهای	امام شناسی و انتظار		
۶-۵	دینی و ارزشی	عدالت محوری		
۱۱-۱۰-۹-۸-۷		اخلاق و کرامات انسانی		
۱۵-۱۴-۱۳-۱۲		خودباوری علمی		
۱۵-۱۴-۱۲	هویت بخشی	خودباوری دینی		
۱۵-۱۲		خودباوری ملی	تعالی فرهنگی	
۱۸-۱۷-۱۶		نشاط امیدواری		
۲۰-۱۹	رشد اجتماعی	نظم و قانونمندی		مرحله تهیه و تدوین خط‌مشی
۲۲-۲۱		مسئولیت‌پذیری و تعهد		
۲۷-۲۶-۲۵-۲۴-۲۳	بصیرت‌افزایی	تربیت مکتبی		
۳۱-۳۰-۲۹-۲۸		دشمن شناسی		
۳۲	علم محوری	به کارگیری دانش		
۳۴-۳۳	عقلانیت مداری	منطق و استدلال		
۳۷-۳۶-۳۵	اقتضاء نگری	نیاز سنجی	کارآمدی فرهنگی	
۳۸	غناء بخشی	کیفیت محتوا		
۳۹	نوگرایی	خلاقیت		
۴۰	حمایت قانونی	ابلاغ قانونی		
۴۲-۴۱	اقناع‌پذیری	مشارکت نظامند	پشتیبانی فرهنگی	
۴۳	تعهد مجریان	احساس مسئولیت		
۴۴	توانمندسازی مجریان	ارتقاء فکری	بسترسازی نرم فرهنگی	
۴۵	تأمین منابع حمایت و هم‌افزایی	خلق پول	بسترسازی سخت فرهنگی	مرحله اجرای خط‌مشی
۴۷-۴۶		تعامل بیرونی		
۴۸	تسهیم در اجرا	توافق همراهی		
۴۹	اجرای مرحله‌ای	عدم شتابزدگی	متناسب‌سازی فرهنگی	
۵۰	جهت‌دهی در اجرا	نظم و انضباط		
۵۵	نظارت هدفمند	تشخیص سنجش		
۵۲	نظارت مستمر	توالی دوره نظارت	نظارت هوشمند فرهنگی	مرحله ارزیابی خط‌مشی
۵۴-۵۳-۵۱	نظارت واقع‌نگر	تشخیص درست		

این سنجه در پنج بُعد مسئله‌شناسی، راه‌حل‌گزینی، مشروعیت‌دهی، اجرا و ارزیابی، اقدام به اندازه‌گیری کیفیت خطامشی‌های فرهنگی می‌کند. گویه‌های طراحی شده برای هر یک از شاخص‌های سنجه مذکور در جدول ۶ که در واقع در حکم ابزار اندازه‌گیری کیفیت خطامشی‌های فرهنگی در آموزش عالی است، نشان داده شده است.

جدول ۶. پرسشنامه اندازه‌گیری کیفیت فرایند خطامشی گذاری فرهنگی در آموزش عالی (نگارندگان)

ردیف	سنجه‌ها (سؤال‌ها)	مقیاس‌ها			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم کاملاً مخالفم
۱	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، به ناظر بودن خداوند بر رفتار دانشجو و اساتید توجه و اهتمام دارد				
۲	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، تلاش دارد تا مبنای تصمیم‌گیری اساتید و دانشجویان در فعالیت‌ها و برنامه‌های خود، رضایت الهی باشد.				
۳	خطامشی فرهنگی دانشگاه به پیوند اساتید و دانشجویان با قرآن و اهل بیت اهتمام دارد.				
۴	خطامشی فرهنگی دانشگاه بر پایه توصیه‌ها و سفارشات امام خاتمه‌ای نسبت به جامعه دانشگاهی، تدوین می‌شود.				
۵	خطامشی فرهنگی دانشگاه، بر مبنای عدالت و به دور از تبعیض تدوین شده است.				
۶	امکانات و سرانه‌های مختلف خطامشی فرهنگی در دانشگاه، بر اساس شایستگی و هدفمند توزیع می‌شود.				
۷	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به ترویج حُسن خلق در تعاملات و ارتباطات اساتید و دانشجویان اهتمام دارد.				
۸	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، اعتماد نسبت به یکدیگر در فضای دانشگاهی و بین اساتید و دانشجویان را تقویت کرده است.				
۹	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به تقویت سعه‌صدر و مدارا در تعاملات و ارتباطات جامعه دانشگاهی کمک کرده است.				
۱۰	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به صداقت و راستی به عنوان پایه تعامل در دانشگاه بین اساتید و دانشجویان اهتمام دارد.				

جدول ۶ (ادامه)

ردیف	سنججه‌ها (سؤال‌ها)	مقیاس‌ها			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم کاملاً مخالفم
۱۱	خطامشی فرهنگی در دانشگاه در شناسایی مفاخر و الگوهای علمی ایران و جهان اسلام به دانشجویان و اساتید اهتمام دارد.				
۱۲	خطامشی فرهنگی در دانشگاه در شناسایی تاریخ علمی اسلام و ایران به دانشجویان و اساتید اهتمام دارد.				
۱۳	خطامشی فرهنگی دانشگاه به تقویت خودباوری علمی دانشجویان و اساتید برای کسب جایگاه نخست جهانی، اهتمام دارد.				
۱۴	معرفی و شناساندن نقش دانشمندان اسلامی در توسعه و پیشرفت علمی دنیا، در خطامشی فرهنگی دانشگاه دیده می‌شود.				
۱۵	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به افزایش روحیه پر نشاط دانشجویان و اساتید، توجه ویژه دارد.				
۱۶	نگاه اساتید و دانشجویان نسبت به آینده بر اساس خطامشی فرهنگی در دانشگاه، خوشبینانه است.				
۱۷	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به گسترش و بالا بردن تلاش و همت علمی و فرهنگی در میان دانشجویان و اساتید، اهتمام دارد.				
۱۸	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، به القای قانونمندی در رفتار دانشجویان و اساتید، اهتمام دارد.				
۱۹	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، برای القای نظم و انضباط در رفتار دانشجویان و اساتید، اهتمام دارد.				
۲۰	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، به پاسخگویی در قالب تعهد و مسئولیت‌پذیری دانشجویان و اساتید، اهتمام دارد.				
۲۱	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به مطالبه‌گری و دعوت به کار درست در اساتید و دانشجویان، اهتمام دارد.				
۲۲	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به دنبال تحقق واقعی آرمان‌های انقلاب اسلامی است.				
۲۳	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به دانشجویان و اساتید برای خدمت به جامعه در راستای اهداف انقلاب اسلامی کمک می‌کند.				
۲۴	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به افزایش روحیه جهادی در رفتار دانشجویان و اساتید کمک می‌کند.				

جدول ۶ (ادامه)

ردیف	سنججه‌ها (سؤال‌ها)	مقیاس‌ها			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم کاملاً مخالفم
۲۵	خطامشی فرهنگی در دانشگاه تغییر رفتار دانشجویان و اساتید نسبت به عدم بی تفاوتی به وضعیت جامعه، اهتمام دارد.				
۲۶	خطامشی فرهنگی در دانشگاه به دانشجویان و اساتید در شناسایی و شناخت دوست و دشمن منافع ملی کشورشان، کمک می‌کند.				
۲۷	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، دانشجویان و اساتید را در مسیر شناسایی شگردها و ابزارهای دشمن به منظور فریب و خدعه، کمک می‌کند.				
۲۸	خطامشی فرهنگی در دانشگاه در جهت خودآگاهی دانشجویان و اساتید نسبت به تاریخ سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جامعه، اهتمام دارد.				
۲۹	خطامشی فرهنگی در دانشگاه در جهت خودآگاهی دانشجویان و اساتید نسبت و به اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعلی جامعه، اهتمام دارد.				
۳۰	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، بر پایه مطالعات علمی و امکان سنجی تدوین می‌شوند.				
۳۱	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، بر پایه تصمیم‌های منطقی و عاقلانه تصویب می‌شود.				
۳۲	خطامشی فرهنگی در دانشگاه، پیش از اجرا برای جامعه هدف به خوبی تشریح و تبیین می‌شود.				
۳۳	خطامشی فرهنگی در دانشگاه بر اساس استعداد و نیاز مخاطبان تنظیم و تهیه می‌شود.				
۳۴	نیاز سنجی پیش از تدوین خطامشی فرهنگی در دانشگاه، انجام می‌شود.				
۳۵	خطامشی فرهنگی در دانشگاه برای پاسخگویی به نیاز دانشجویان و اساتید اهتمام دارد.				
۳۶	خطامشی فرهنگی در دانشگاه برای رضایت‌بخشی‌از کیفیت محتوایی مطلوبی برخوردار است.				
۳۷	خطامشی فرهنگی در دانشگاه نسبت به گذشته، به جذابیت و نوآوری در برنامه‌ها، توجه کرده است.				
۳۸	سازوکارهای حمایتی مثل آیین‌نامه و ابلاغ در قالب بخشنامه به منظور پشتوانه عملیاتی، در خطامشی فرهنگی دانشگاه به خوبی احساس می‌شود.				

جدول ۶ (ادامه)

ردیف	سنججه‌ها (سؤال‌ها)	مقیاس‌ها			
		کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم کاملاً مخالفم
۳۹	سازوکار تعامل و ارتباطات اساتید و دانشجویان به منظور مشارکت در تهیه و ارائه پیشنهاد برای خطمشی فرهنگی در دانشگاه وجود دارد.				
۴۰	مجریان بخش فرهنگی در دانشگاه، نسبت به وظایف خود تعهد دارند و متعهدانه عمل می‌کنند.				
۴۱	مجریان فرهنگی از توانمندی لازم در خصوص تدوین و اجرای خطمشی فرهنگی در دانشگاه برخوردار هستند.				
۴۲	منابع مالی لازم برای اجرای خطمشی فرهنگی در دانشگاه تأمین می‌شود.				
۴۳	بخش‌های مختلف دانشگاه در کار اجرای خطمشی فرهنگی دانشگاه، مشارکت دارد.				
۴۴	تعامل و همکاری سازنده‌ای بین بخش‌های آموزشی با بخش فرهنگی دانشگاه به منظور هم‌افزایی بهتر در خطمشی فرهنگی دانشگاه وجود دارد.				
۴۵	اجرای خطمشی فرهنگی در دانشگاه، به سهمیم بودن بخش‌های مختلف فرهنگی توجه و علاقه دارد. به طور مثال تشکل‌ها، دانشکده‌ها و معاونت‌ها در کنار معاونت فرهنگی مشارکت دارند.				
۴۶	اجرای خطمشی فرهنگی در دانشگاه به دور از شتابزدگی و همراه با توجه و روند مرحله به مرحله است.				
۴۷	نقطه آغاز و انتهای خطمشی فرهنگی در دانشگاه کاملاً مشخص و بر مبنای برنامه مشخص اجرا می‌شود.				
۴۸	به ارزیابی خطمشی فرهنگی به وسیله بخشی دیگر به غیر از مجریان فرهنگی، در دانشگاه، اهتمام می‌شود.				
۴۹	در ارزیابی خطمشی فرهنگی دانشگاه، به استمرار ارزشیابی در فواصل مختلف اهتمام می‌شود.				
۵۰	در ارزیابی خطمشی فرهنگی دانشگاه، توجه به واقع نگری و پرهیز از سطحی نگری اهتمام می‌شود.				
۵۱	در ارزیابی‌های خطمشی فرهنگی دانشگاه‌ها، ارزیابی‌های مقطعی و صرفاً از منظر اینکه ارزیابی شده باشد، مشاهده شده است.				
۵۲	در ارزیابی‌ها خطمشی فرهنگی دانشگاه، ارزیابی بر پایه هدف‌ها و شاخص سنجش کیفیت صورت می‌پذیرد.				

در این سنجه، بُعد مسئله‌شناسی دارای مؤلفه‌ای به نام تعالی فرهنگی با چهار شاخص: تعمیق باورهای دینی و ارزشی، رشد اجتماعی، هویت‌بخشی و بصیرت‌افزایی است. تعمیق باورهای دینی و ارزشی به معنای توجه و پرداختن به موضوعات و مفاهیمی از قبیل توحید و معارف الهی، امام‌شناسی و توجه به فرهنگ انتظار، عدالت طلبی، تزکیه و اخلاق و پرورش کرامات انسانی است. هویت‌بخشی به معنای تقویت خودباوری در سه عرصه دینی، ملی و علمی است که عدم هویت‌بخشی به جامعه، منجر به خودباختگی در عرصه‌های یاد شده می‌شود. شاخص رشد اجتماعی در قالب و مفهوم تزریق روحیه امید و نشاط، قانون‌مندی و قانون‌مداری و همچنین توجه به پاسخ‌گو بودن و عدم بی‌تفاوتی نسبت به جامعه با مفهومی به نام تعهد و مسئولیت‌پذیری، معنا پیدا می‌کند. شاخص بصیرت‌افزایی با پرداختن به مفاهیمی از قبیل دشمن‌شناسی به معنای عام و خاص خود که به نوعی دربرگیرنده شناخت دوستان و دشمنان منافع جامعه و همچنین افزایش سطح بلوغ و آگاهی نسبت به ترفندها و توطئه‌های طراحی شده علیه منافع ملی و همچنین تربیت و بازآفرینی نیروی مکتبی و مجاهد در راه آرمان‌ها و ارزش‌های والای جامعه، حاصل می‌شود.

بُعد راه‌حل‌گزینی دارای مؤلفه‌ای به نام کارآمدی فرهنگی با پنج شاخص: علم‌محوری، عقلانیت‌مداری، نوگرایی، غناءبخشی و اقتضانگری است. به عبارتی، اجرای موفق خطمشی، نیازمند توجه جدی به کارآمدی راه‌حل‌های پیشنهادی دارد. کارآمدی به معنای اینست که راه‌حل‌ها برخوردار از پشتوانه علمی و دارای منطقی استوار باشند و بر مدار عقلانیت و دانش قرار گیرند تا سبب پذیرش آن از سوی مجریان فرهنگی شود. و همچنین نوگرایی به معنای بهره‌گیری از خلاقیت و جذابیت در ارائه راه‌حل‌های جدید و غناءبخشی به معنای بالا بردن کیفیت محتوای برنامه‌ها و راه‌حل‌های پیشنهادی، در کنار توجه به شرایط و نیازهای مخاطبان فرهنگی که در شاخصی به نام اقتضانگری نهفته است، به راه‌حل‌های مد نظر خطمشی‌گذاران، اعتبار و کارآمدی را تقدیم می‌کند.

بُعد مشروعیت‌دهی دارای مؤلفه‌ای به نام پشتیبانی فرهنگی با دو شاخص: اقناع‌پذیری و حمایت قانونی است. مسئله یا هدف فرهنگی قبل از ورود به مرحله اجرا، نیازمند کسب مشروعیت است. مشروعیت می‌تواند از طریق ابزار قانون در قالب حمایت قانونی یا از طریق اقناع‌پذیری تدوین‌کنندگان و مجریان خطمشی حاصل شود. بخش مهمی از اقناع‌پذیری برای مجریان از طریق ایجاد سازوکار مشارکت آنها در مرحله تهیه و تدوین خطمشی تحقق می‌یابد و اقناع‌پذیری برای تدوین‌کنندگان خطمشی در گام راه‌حل‌گزینی بر مبنای مؤلفه کارآمدی فرهنگی حاصل می‌شود. خطمشی که از مشروعیت لازم برخوردار نباشد، امکان عدم اجرای موفق را به همراه دارد.

مؤلفه‌های بُعد اجرا در خطامشی‌گذاری فرهنگی عبارتند از: بسترسازی نرم با شاخص‌هایی از قبیل: تعهد و توانمندی مجریان، ایجاد انگیزه و تقویت احساس مسئولیت مجریان نسبت به عملکرد فرهنگی و همچنین اجرای موفق خطامشی‌های فرهنگی در کنار افزایش و ارتقای توان فکری نسبت به درک مسائل فرهنگی، علل برجسته‌ای برای بسترسازی موفق اجرای خطامشی فرهنگی است. بسترسازی سخت با شاخص‌های از قبیل: تأمین منابع، حمایت و هم‌افزایی، با مفاهیمی همچون تأمین نیاز مادی برای اجرای خطامشی و همچنین برخورداری از تعامل با سایر مجموعه‌ها و نهادهای مؤثر در زمینه افزایش کیفیت در اجرا، شناخته می‌شود. مؤلفه متناسب‌سازی زمانی و مکانی با شاخص‌هایی از قبیل: تسهیم و جهت‌دهی در اجرا و اجرای مرحله‌ای، گویای این است که در اجرای خطامشی فرهنگی توجه به روند اجرا در مراحل مختلف و پرهیز از شتاب‌زدگی و همچنین جلب موافقت برای تسهیم شدن همه گروه‌ها و جامعه موردنظر برای اجرا در کنار نظم و انضباط بخشی به کار برای مشخص شدن گام‌های اجرای، از امور ضروری در مرحله اجرای فرایند خطامشی‌گذاری فرهنگی است.

در پایان و در بُعد ارزیابی، مؤلفه‌ای به نام نظارت هوشمند فرهنگی با شاخص‌هایی از قبیل: نظارت هدفمند، مستمر و واقع‌نگر وجود دارد که مفاهیم آنها به معنی تعیین آنچه که باید ارزیابی شود و آنچه که واقعاً باید مورد ارزیابی شود در کنار توجه به نظارت چندلایه‌ای و مستمر در طول بازه‌های زمانی مختلف است.

۵. پیشنهادها

به‌رغم بکارگیری واژه عمومی خطامشی‌های فرهنگی در پژوهش حاضر، سنجه ارائه شده که مبتنی بر الگوی جامع ارزشیابی فرایند خطامشی‌گذاری فرهنگی پژوهش گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸) است، قابلیت استفاده برای ارزیابی کیفیت خطامشی‌های خاص فرهنگی را دارد. برای مثال، سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها به عنوان نوعی خطامشی کلان فرهنگی که بر حکمرانی در عرصه فرهنگی دانشگاه‌های کشور حاکم است را می‌توان با سنجه طراحی شده مورد ارزیابی قرار داد تا مشخص شود که در فرایند این خطامشی کلان فرهنگی، تا چه اندازه معیار کیفیت از حیث گویه‌های طراحی شده در سنجه حاضر محقق شده است. علاوه بر این، هر نوع سیاست و برنامه فرهنگی که در هر نهاد فرهنگی و به ویژه دانشگاه‌ها به عنوان پیشران فرهنگی جامعه، مورد نظر قرار می‌گیرد؛ با سنجه معرفی شده، امکان اندازه‌گیری کیفیت آن در فرایند خطامشی‌گذاری فراهم است. همچنین اعتباریابی سنجه‌های معرفی شده در پژوهش، این فرصت را به سایر پژوهشگران

می‌دهد تا ابزار اندازه‌گیری کیفیت در فرایند خط‌مشی‌گذاری ارائه شده را در قالب روش کمی مورد بررسی قرار دهند.

مآخذ

- اشتریان، کیومرث (۱۳۸۲). روش سیاست‌گذاری فرهنگی. تهران: کتاب آشنا.
- ادوارد، سالیس (۱۳۸۰). مدیریت کیفیت فراگیر در آموزش. ترجمه علی حدیقی، تهران: هوای تازه.
- الوانی، سیدمهدی، شریف‌زاده، فتاح (۱۳۹۰). فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- الوانی، سیدمهدی، خنیفر، حسین، حاجی‌ملا میرزایی، حمید (۱۳۹۳). فرهنگ و خط‌مشی‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران. تحقیقات مدیریت آموزشی. سال ۵، شماره ۳، ۶۹-۱۳.
- پورعزت، علی‌اصغر، دمرچی‌لو، مریم، کیانی، پاک‌نوش (۱۳۹۷). شاخص‌های مفهوم‌پردازی از اصطلاح «منفعت عمومی» بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات مدیریت دولتی ایران. سال ۱، شماره ۲، ۲۴-۱.
- پهلوان، چنگیز (۱۳۸۲). فرهنگ‌شناسی. تهران: قطره.
- حسین‌لی، رسول (۱۳۷۹). مبانی و اصول سیاست‌های فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: آن.
- دانائی‌فرد، حسن (۱۳۹۶). گفتارهای جدید در خط‌مشی‌گذاری عمومی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- دانائی‌فرد، حسن، حیدری، محمدمهدی، آذر، عادل، قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۹۴). فهم خاتمه خط‌مشی‌های عمومی در ایران؛ پژوهشی بر مبنای نظریه‌پردازی داده‌بنیاد. اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، سال ۹، شماره ۱، ۸۵-۱۲۰.
- دانائی‌فرد، حسن، شکری، زینب، خیرگو، منصور، فانی، علی‌اصغر (۱۳۹۷). چگونگی ارزشیابی کیفیت خط‌مشی‌های عمومی در ایران: پژوهشی اکتشافی مبتنی بر روش‌شناسی ترکیبی. مدیریت سازمان‌های دولتی، سال ۶، شماره ۲، ۹۴-۷۹.
- دانائی‌فرد، حسن، شکری، زینب، فانی، علی‌اصغر، فروزنده، لطف‌الله (۱۳۹۵). ارائه الگوی عوامل تأثیرگذار بر ارزشیابی کیفیت خط‌مشی‌های عمومی ایران. مدیریت نظامی. سال ۱۶، شماره ۶۴، ۶۶-۴۲.
- زارع بنادکوکي، محمدرضا (۱۳۹۷). بررسی و استخراج معیارهای فرهنگی مؤثر بر نظام آموزش عالی ایران از منظر اسناد فرادستی. راهبرد/جتماعی فرهنگی. سال ۷، شماره ۲۷، ۲۲۵-۲۰۱.
- گرچی‌پور، حسین، خاشعی، وحید، اسلامبولچی، علیرضا، اصغری‌صارم، علی (۱۳۹۸). الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی با رویکرد مطالعه کیفی اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. مدیریت دولتی، سال ۱۱، شماره ۱، ۷۲-۴۷.
- مشبکی، اصغر، خادمی، علی‌اکبر (۱۳۸۷). بررسی آسیب‌شناسانه سیاست‌ها و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی ایران بعد از انقلاب اسلامی. نامه پژوهش فرهنگی. سال ۹، شماره ۴، ۱۷۸-۱۳۴.
- منصوریان، ناصرعلی، شیبانی، عادل (۱۳۹۵). مفهوم منفعت عمومی و جایگاه آن در قانونگذاری ایران. دیدگاه‌های حقوق قضائی (دیدگاه‌های حقوقی سابق)، سال ۹۵، شماره ۷۵ و ۷۶، ۱۴۲-۱۱۷.
- مقتدایی، مرتضی، ازغندی، علیرضا (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی خط‌مشی‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. علوم سیاسی، سال ۱۲، شماره ۳۴، ۲۶-۷.

- واعظی، رضا، محمدی، محسن (۱۳۹۶). الگویی برای ارزیابی خطمشی عمومی در ایران، چشم‌انداز مدیریت دولتی، سال ۸، شماره ۲۹، ۷۲-۴۷.
- Alkin, M. C. (2004). *Evaluation Roots*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Haynes, J. (2008). religion and foreign policy making in the usa, india and iran: Towards a research agenda. *Third World Quarterly*, 29(1), 143-165
- King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*, London: Sage.
- Mark, M. M., Jennifer C. G., & Ian F. S. (2006). *Introduction: The Evaluation of Policies, Programs, and Practices*. In *The Sage Handbook of Evaluation*, I. F. Shaw, J. C. Greene, and M. M. Mark (Eds). London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Miles, I., Cunningham, P., Cox, D., Crowe, C. & Malik, K. (2006). *Smart Innovation: A Practical Guide to Evaluating Innovation Programmes*. Brussels-Luxembourg: ECSC-EC-EAEC, European Commission.
- Mulcahy, Kevin V. (2006). Cultural policy: Definitions and theoretical approaches. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 35(4), 319-330.
- Pratt, Andy C. (2005). Cultural industries and public policy: An oxymoron?. *International Journal of Cultural Policy*, 11(1), 31-44.
- Rattray, J. & Jones, MC. (2007). Essential elements of questionnaire design and development. *Journal of Clinical Nursing*, 16(2), 234-243.
- Sahney, S., Banwet, D. K., & Karunes, S. (2004). Conceptualizing total quality management in higher education. *The TQM Magazine*, 16(2), 145-159.
- Shields, P. M. (1999). Zen and the Art of higher education maintenance: Bridging classic and romantic notions of quality. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 7(2), 165-172.
- Stake, R. E. (2003). *Standards-based and responsive evaluation*. Sage: New York, NY.
- Stufflebeam, D. L. (2000). Foundational models for 21st century program evaluation. In *Evaluation Models: Viewpoints and Educational and Human Service Evaluation*. D. L. Stufflebeam, G. F. Maduas, & T. Kelaghan (Eds.). Boston: Kluwer Academic.
- Tan, C. (2012). The culture of education policy making: Curriculum reform in Shanghai. *Critical Studies in Education*, 53(2), 153-167.